

EWELINA GRZEŚKIEWICZ, MODLITWA INDYWIDUALNA
W ANALIZIE GENOLOGICZNEJ, Kraków 2016: Polska
Akademia Nauk Instytut Języka Polskiego, 260 ss.

Książkę dotyczącą modlitwy indywidualnej należy uznać za wydarzenie na rynku wydawniczym, gdyż jest to zaiste publikacja niezwykła – bardzo udany monograficzny debiut młodej językoznawczynie.

Oryginalność przedstawianej monografii ma różnorodne wymiary. Zaczę od przypomnienia przedmiotu badań i sposobu gromadzenia materiału badawczego. Podstawę analiz stanowi korpus tekstów gromadzony w latach 2007–2010. Tworzą go nagrania (bliższa charakterystyka na s. 13) wypowiedzi, traktowanych przez biorących udział w swego rodzaju eksperymencie, jako samodzielnie tworzone modlitwy (rejestracja obejmuje wypowiedzi 51 kobiet i 8 mężczyzn w różnym wieku – mieszkańców Tarnobrzega). Uzupełnieniem tego materiału są ankiety przeprowadzone wśród innych osób, mające na celu zbadać świadomości gatunkowej odnoszącej się do modlitwy (zob. *Aneks*). Otrzymujemy dzięki temu oryginalny i bogaty obraz praktyk pobożnościowych reprezentacji polskich katolików.

Autorka uznaje zebrane wypowiedzi za przykłady *modlitwy indywidualnej*, czyli tworzonej przez jednostkę, indywiduum (s. 12) (zagadnienie to jeszcze powróci). Przedmiotem badań czyni zatem taki zbiór realizacji gatunku, który nie był opisywany w bogatej już na polskim gruncie literaturze poświęconej modlitwie – literaturze dodajmy – lingwistycznej i teologicznej.

Monografia wpisuje się w nurt badań nad gatunkami wypowiedzi, łączący perspektywę filologiczną (lingwistyczną) z ujęciami teologicznymi. Jest skomponowana nienagannie. Po *Wprowadzeniu*, które w zwięzły i precyzyjny sposób wprowadza czytelnika w badawcze zamiary autorki, następuje obszerny rozdział zat. *Teoretyczne konteksty badań*. W tej części książki badaczka imponuje rozległością erudycji. Stara się nie tylko udokumentować własną drogę intelektualną, lecz pogłębioną refleksją ogarnąć tę część dziejów myśli językoznaw-

czej, której nie mogła współtworzyć. Zakresy poruszanych zagadnień obejmują: teoretyczne koncepcje tekstu, problematykę relacji tekstu i dyskursu, kwestie typologii wypowiedzi, teoretyczne koncepcje gatunku i stylu oraz pojęcie świadomości gatunkowej. Godne uwypuklenia jest to, że autorka nie ogranicza się do zdawania sprawy ze sposobu postrzegania tej trudnej problematyki przez różnych badaczy, lecz tak prowadzi wywód, aby rzucić nowe światło na poszczególne kwestie i zwrócić uwagę na możliwość wyzyskania tego dziedzictwa w roli komponentów nowych badawczych całości. Przypomina mi wirtuozów, wykonawców muzyki dawnej, którzy potrafią znakomicie odtwarzać partytury mistrzów na instrumentach z epoki, ale też nie są im obce wykonania z użyciem instrumentów nowszych generacji.

Z ogromną skrupulatnością badaczka odtwarza w kolejnym rozdziale stan badań nad modlitwą, sytuując to pojęcie na tle rozległego kontekstu. Czytelnik spotyka się zatem z omawianiem kwestii języka religijnego, funkcji tekstów religijnych, stylu religijnego oraz dyskursu religijnego, gatunków bytujących w religijnej sferze komunikacyjnej (imponująca lista opracowań znajduje się na s. 61–62). Charakteryzując modlitwę jako gatunek, autorka poddaje skrupulatnej analizie samą nazwę, przez co włącza się w dyskusję o roli nazwy gatunkowej w portretowaniu gatunków. Część zamykająca ten erudycyjnie niezwykle bogaty fragment książki jest próbą odtworzenia wzorca gatunkowego modlitwy – ustalonej i prywatnej (zob. tabelę na s. 70–71). Wcześniejsze opracowania modlitwy (zob. dla przykładu Makuchowska 1998; Wojtak 1999: 129–138; 2011: *passim*) zyskały dzięki tej prezentacji nowy wymiar.

Przedmiotem analiz czyni badaczka, jak już wspominałam, modlitwę indywidualną. „Modlitwa indywidualna – stwierdza Ewelina Grześkiewicz na s. 65 – jest tekstem, którym posługuje się jednostka, aby nawiązać i podtrzymać łączność z sakrosferą w celu ukazania jej przedstawicielom swoich postaw, prośb i wyrażenia epifanii”.

Zgromadzony korpus tekstów autorka poddaje analizie genologicznej według sprawdzonego już schematu (zob. Wojtak 1999; 2004), przedstawiając w kolejnych partiach książki: (1) aspekt kompozycyjno-strukturalny (s. 73–121), (2) pragmatyczne aspekty modlitw indywidualnych (s. 123–154), (3) aspekt poznawczy (s. 155–181), (4) stylistyczne aspekty modlitw indywidualnych (s. 183–202). Każdy z tak wyodrębnionych rozdziałów wieńczy podsumowanie. Nie jest to proste streszczanie danego segmentu analitycznego, lecz fragment

przynoszący nowe dane, które służą autorce do zbiorczej charakterystyki zawartej w *Zakończeniu*.

W rozdziale odnoszącym się do aspektu strukturalnego, młoda badaczka nawiązuje do propozycji religioznawcy (Wierusz-Kowalski 1973: 79) oraz koncepcji wybranych lingwistów, aby opisać drobiazgowo ramę tekstową analizowanych wypowiedzi i rządzące ich budową zasady konstrukcyjne (zob. Makuchowska 1998: 102–104). Pozwala to autorce pokazać, w jaki sposób tworzy się konwencja, dlaczego analizowane wypowiedzi nie stanowią zbioru jednostek niepowtarzalnych pod względem strukturalnym, lecz przeciwnie realizują kilka typów incipitów i formuł finalnych oraz sekwencji addytywnie układanych komponentów wewnętrznych. Zamykając rozdział, Ewelina Grześkiewicz stwierdza: „Tak więc na poziomie strukturalnym istnieją następujące prawidłowości: duży stopień schematyczności inicjalnego składnika ramy tekstowej (podobne składniki, echo konwencji modlitwy ustalonej i wotywniej oraz typów indywidualnych), wariantywność członu finalnego, trwałość ogólnego schematu konstrukcyjnego z możliwością redukcji lub rozszerzenia komponentów, akt prośby jako składnik główny, filiacje adaptacyjne (np. cytowanie modlitw ustalonych)”.

Prezentacja aspektu pragmatycznego obejmuje, zgodnie z przyjętą koncepcją aspektów wzorca gatunkowego: (1) opis relacji nadawczo-odbiorczych (w tym sposobów nazywania nadawcy oraz odbiorcy – zob. analizę nazw odnoszących się do Boga, Jezusa, Maryi oraz aniołów i świętych), (2) charakterystykę aktów mowy zawartych w tekstach modlitw, przede wszystkim prośby, podziękowania, wyznania wiary, wyznania winy. Autorka drobiazgowo analizuje językowe sposoby kodowania wspomnianych aktów mowy, aby zakończyć opisy uwagami na temat funkcji analizowanych wypowiedzi. Pozwala to w podsumowaniu wskazywać na wysoki stopień pokrewieństwa analizowanych tekstów z wzorcami modlitwy ustalonej i wotywniej (zob. uwagi na s. 153–154). Tworząc własne wypowiedzi, respondenci powielają, by tak rzec, wyuczone wzorce praktyk pobożnościowych.

Skupiwszy uwagę na aspekcie poznawczym, autorka wyodrębnia w kolejnym rozdziale kilka wątków tematycznych, powtarzających się w analizowanych wypowiedziach. Są to: (1) rodzina, a w szczególności: zdrowie, uczucia, relacje, zaufanie, szacunek, pomoc, (2) rodzice, a więc w ukonkretnieniu: miłość, wychowanie, ofiarowanie życia, przekazywanie wiary i dóbr materialnych, (3) świat i jego zły stan, stąd prośby o pokój, dobro, miłość, wyzwolenie od

nałogów itd., (4) katolik – wizerunek współkształtowany przez takie zjawiska, jak: miłość, radość, szczęście, życzliwość, poprawność etyczna, cichość serca, mądrość, pokora itd., (5) działalność intelektualna człowieka, (6) świat i przyroda, (7) relacje międzyludzkie, (8) finanse.

„Człowiek będący istotą religijną – stwierdza autorka na s. 181 – podkreśla każdorazowo bliskość Boga, życie zgodne z jego przykazaniami, posłuszeństwo, nakaz dostrzegania Boga Ojca, pamiętania o symbolu krzyża, konieczność odbywania pielgrzymek”.

W analizowanych modlitwach dostrzega się ponadto działania sakrosfery w życiu modlącego się człowieka, o czym świadczą prośby o Boże błogosławieństwo, dary Ducha Świętego, miłosierdzie, miłość, opiekę, orędownictwo, nauczanie, przebaczenie itd.

Jak się należało spodziewać, pod względem poznawczym modlitwy indywidualne zakorzenione są w religijnej wizji świata.

Charakteryzując aspekt stylistyczny wspomnianych wypowiedzi modlitewnych, autorka odwołuje się do schematu opisu znanego z genologii lingwistycznej (zob. Wojtak 2004, 2011) i obejmującego: cechy uwarunkowane strukturalnie, zdeterminowane pragmatycznie oraz związane z genezą użytych środków. Wyodrębnianiu zbioru cech towarzyszy przedstawianie ich językowych wykładników. W grupie cech motywowanych strukturalnie autorka umieszcza: szablonowość i addytywność (s. 186), pragmatyczną determinację przypisuje apelatywności i dialogowości, a zbiór użytych środków pozwala wyodrębnić wielostylowość jako wyznacznik dopełniający charakterystykę. Każdy, kto zna literaturę poświęconą modlitwie jako gatunkowi, dostrzeże bez trudu daleko idące pokrewieństwo. Autorka formułuje taką tezę na s. 201–202, podkreślając, że „różnice są raczej różnicami ilościowymi”.

W *Zakończeniu*, które imponuje poziomem refleksji teoretycznej, autorka przypomina, że „celem monografii był opis praktyk modlitewnych współczesnych katolików, którzy są Polakami. Korpus tekstów był oryginalny, bowiem postanowiono sięgnąć do wypowiedzi tworzonych samodzielnie. W ten sposób zebrano materiał, który obrazuje, w jakim stopniu i na jakich zasadach funkcjonuje gatunek w świadomości modlących się” (s. 203).

Zdobyczą autorki jest umieszczona w *Zakończeniu* tabela obrazująca wyróżniki modlitwy indywidualnej na tle konwencji gatunku (s. 204–208). Trudno sobie wyobrazić jakiegokolwiek badacza modlitwy, który pominąłby wskazane opracowanie. Wspomniana tabela pozwala ponadto wyprowadzać obserwacje

ogólniejszej natury, a więc jej wartość poznawcza wzrasta. Nie tylko kwestie relacji wzorzec – okazy tekstowe zajmuje młodą badaczkę w końcowych partiach monografii. Ponieważ bardzo szeroko zakreśliła perspektywy badawcze, wraca do problematyki stylu religijnego w polszczyźnie, pokazując za pośrednictwem oryginalnego schematu prawa rządzące tym stylem (s. 211). Literatura lingwistyczna wzbogaciła się w związku z tym o głos analitycznie udokumentowany, osadzony w tradycji badań nad zjawiskami stylistycznymi, głos inspirowany do dalszych poszukiwań.

Przedstawiłam powyżej problemową zawartość monografii, aby uwiarygodnić moją bardzo wysoką ocenę tego dzieła.

Książka Eweliny Grześkiewicz jawi się jako bezcenna dla adeptów nauki, pokazując w sposób rzetelnie uporządkowany tę część drogi poznawczej tekstologii, pragmalingwistyki, stylistyki i genologii, której nie mogli współtworzyć. Docenić powinni tę publikację także bardziej doświadczeni badacze, dla których może odgrywać rolę lustra odbijającego ich badawczą drogę, sytuując ją w nowych poznawczych konfiguracjach. Wystarczy dla ilustracji tego stwierdzenia odesłać do tabeli (s. 20–23), w której badaczka przedstawia autorsko sygnowane koncepcje tekstu, pozwalając się orientować w meandrach dziejów myśli tekstologicznej rozwijanej przez polskich lingwistów. Analogiczny sposób prezentacji odnosi autorka do pojęcia *gatunku* i *wzorca gatunkowego* (tabela na s. 35–38).

Każdemu, jak sądzę, czytelnikowi autorka zaimponuje rozległością perspektyw badawczych, gdyż sięga, co już sygnalizowałam, do tekstologii, pragmalingwistyki, stylistyki, czyniąc obszar refleksji genologicznej płaszczyzną spotkania owych perspektyw i punktów widzenia. Dojrzałość ujęcia znajduje ugruntowanie w ogromnej autorskiej erudycji – kreatywnej, pozwalającej stworzyć sprawny i efektywny warsztat analityczny. Twórczynię monografii wyróżnia pietyzm w odtwarzaniu poglądów różnych badaczy, rzetelna prezentacja ich poglądów z uwzględnieniem źródeł inspiracji, koncepcyjnych odniesień, zwróceniem uwagi na ewolucję poglądów, co dobitnie świadczy o dogłębnej i uważnej lekturze licznych opracowań. Co więcej, omawiane ujęcia autorskie są przez Panią Ewelinę Grześkiewicz włączane w nowe konteksty poznawcze, co dokumentuje nie tylko o jej erudycyjną chłonność, ale też dojrzałość badawczą.

Analizy zaprezentowane w książce są niezwykle drobiazgowo i skrupulatnie, ale pozwalają na formułowanie w sposób odpowiedzialny spostrzeżeń ogólnych. Stają się też przekonującym sposobem weryfikacji autorskich hipotez ba-

dawczych. Monografia nie tylko znakomicie wzbogaca wiedzę filologiczną na temat werbalnych kontaktów człowieka wierzącego ze sferą sakralną, ale jest testem dominującego we współczesnej polskiej genologii nurtu badań gatunków o charakterze użytkowym. Autorka pokazała, jak analizować teksty konkretne i wstępnie genologicznie dookreślone, aby ustalić ich status i filiacje gatunkowe.

Książka ilustruje ponadto całą gamę zjawisk z zakresu form i stylów pobożności współczesnych Polaków katolików i może być wykorzystana w praktyce katechetycznej. Wzbogaca teologiczną myśl poświęconą modlitwie. Jest także głosem w dyskusji nad przyczynami i charakterem zmian we współczesnej komunikacji religijnej.

Dzięki ocenianej monografii w znaczącym stopniu została uzupełniona nie tylko wiedza filologiczna na temat modlitwy jako gatunku wypowiedzi, na temat przeobrażeń stylu religijnego we współczesnej polszczyźnie, lecz także pogłębiona refleksja genologiczna, tekstologiczna i stylistyczna.

MARIA WOJTAK

Literatura

- Makuchowska M., 1998, *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*, Opole.
- Wierusz-Kowalski J., 1973, *Język a kult. Funkcja i struktura języka sakralnego*, Warszawa.
- Wojtak M., 1999, *Modlitwa ustalona – podstawowe wyznaczniki gatunku*. – *W zwierciadle języka i kultury*, red. J. Adamowski, S. Niebrzegowska, Lublin, s. 129–138.
- Wojtak M., 2004, *Gatunki prasowe*, Lublin.
- Wojtak M., 2011, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Tarnów.